

PAWEŁ PATORSKI

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Sekcja Nauk Biblijnych

„NOWE CZŁOWIECZEŃSTWO” W CHRYSZTUSIE W TEOLOGII ŚW. PAWŁA – ANALIZA EGZEGETYCZNA Ef 4, 17–5, 2

Słowa kluczowe: św. Paweł, „stary człowiek”, „nowy człowiek”, „nowe życie”, grzech, nawrócenie, człowieczeństwo, miłość

1. Wprowadzenie. 2. Wstęp do Ef 4, 17–5–2. 3. Tekst Ef 4, 17–5, 2 i tłumaczenie. 4. Istota nowego człowieczeństwa w teologii św. Pawła (Ef 4, 17–24). 4.1. Porzucenie pogańskiego modelu życia (Ef 4, 17–19). 4.2. Przyjęcie chrześcijańskiego modelu życia (Ef 4, 20–24). 5. Kształtowanie chrześcijańskiego modelu życia (Ef 4, 25–5, 2). 6. Zakończenie

1. WPROWADZENIE

Problematyka człowieka obecna jest w literaturze już od czasów starożytnych. Jej początek do dziś jest kwestią sporną. Wiele opracowań naukowych datuje go na okres rozwoju filozofii przyrody. Inne zaś wskazują na podejmowanie tej tematyki już kilka wieków wcześniej. Można powiedzieć, że człowiek stawał się i nadal staje przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych. Wydaje się zatem, że próbowano niejednokrotnie w sposób krytyczny spojrzeć w jego wnętrze z wielu perspektyw: psychologicznej, moralno-etycznej, filozoficznej¹.

Na kartach Pisma Świętego autorzy natchnieni również wiele uwagi poświęcają człowiekowi, jego grzeszności i drodze nawrócenia, na której, porzucając swoje dawne życie, wchodzi na pewien etap relacji z Bogiem. Czytając poszczególne księgi Starego i Nowego Testamentu, można stwierdzić, że grzeszna natura człowieka oraz jego „nawracanie się” i dążenie do ideału, są wpisane w antropologię od początku stworzenia. Na uwagę zasługuje szczególnie teologia Pawła z Tarsu², który w swoich pismach przedstawia pełny obraz człowieka – tego, który, będąc pogrążony

¹ L. Winniczuk, *Ludzie zwyczaje i obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 1983, 698–720.

² E. Dąbrowski, *Dzieje Pawła z Tarsu*, Warszawa 1953, 8–9.

w grzechu, powinien dążyć jednocześnie „ku dobremu”. Apostoł daje podwaliny pod nową antropologię opartą na chrześcijańskiej wizji człowieka, której celem jest osiągnięcie ideału człowieczeństwa na wzór Jezusa Chrystusa. Nauka Pawłowa stała się inspiracją późniejszych Ojców Kościoła oraz pisarzy kościelnych. Święty Jan Damasceniński (†749) w swoich pismach wskazywał, że powołaniem człowieka stworzonego na obraz i podobieństwo Boże jest upodobnianie się do Stwórcy. Osiągnięcie doskonałości prowadzi człowieka do kontemplacji Boga (θεωρία), a żeby ją osiągnąć, człowiek musi przejść kilka stopni wtajemniczenia chrześcijańskiego: wolność od namiętności (ἀπάθεια), powściągliwość (εγκράτεια) oraz miłość (ἀγάπη)³. Taką właśnie drogę pokazuje swoim czytelnikom św. Paweł w kierowanych do nich listach.

Przykładem perykopy, która jest użyteczna na potrzeby omawianych w artykule zagadnień, jest Ef 4, 17–5, 2. Paweł prezentuje w niej drogę, jaką przebywa człowiek od pogaństwa do życia w pełni chrześcijańskiego, które powinno być ukoronowane postępowaniem w miłości (ἀγάπη)⁴. To właśnie miłość jest konkluzją przesłania apostoła w omawianej perykopie. Na samym początku należy powiedzieć, że apostoł swoje przesłanie do Efezjan koncentruje wokół dwóch terminów „stary człowiek” oraz „nowy człowiek”. Święty Paweł terminem „nowy człowiek, stworzony na obraz i podobieństwo Boga⁵”, określa człowieka, który porzuca stare życie i zaczyna żyć według nowo przyjętych wartości. Rozważania na temat wskazany w tytule publikacji należy umiejscowić w kontekście całego Listu do Efezjan. Warto zauważyć, że autor używa tego wyrażenia tylko raz w swoich listach i jest to zarazem jedyne użycie w całym Nowym Testamencie. Wyrażenie to z kolei nawiązuje do starotestamentalnego obrazu „człowieka stworzonego na obraz i podobieństwo Boga”. Pojęcie to znajduje swoje rozwinięcie w drugiej części artykułu. W pierwszej części zostanie natomiast zaprezentowany Pawłowy obraz człowieka, który żyje w modelu pogańskim, a który powinien dążyć do porzucenia dotychczasowego sposobu życia. Na podstawie przeprowadzanej analizy egzegetycznej, zostaną przedstawione stanowiska komentatorów z różnych wyznań chrześcijańskich.

2. WSTĘP DO Ef 4, 17–5, 2

List do Efezjan należy do zbioru tzw. listów deuteropaulińskich⁶ i mimo że nie wyszedł bezpośrednio spod pióra Pawła Apostoła, to wiernie odzwierciedla i rozwija jego myśl w temacie chrześcijańskiego powołania człowieka⁷. Przykładem tego jest chociażby omawiana perykopa Ef 4, 17–5, 2.

³ F. Drączkowski, *Patrologia*, Pelplin 1998, 424.

⁴ Miłość, ἀγάπη – jedno z centralnych pojęć używane do określania Boga oraz wzajemnych relacji pomiędzy ludźmi z chrześcijańskiego punktu widzenia. Jest to zarazem największe i najważniejsze przykazanie w chrześcijaństwie. Zob. T. Sikorski, A. Zuberbier, *Miłość*, w: *Słownik teologiczny*, red. A. Zuberbier, t. 1, Katowice 1985, 307–313.

⁵ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 41.

⁶ *Katolicki komentarz biblijny*, red. R.E. Brown SS, J.A. Fitzmyer SJ, R.E. Murphy OCarm, W. Chrostowski, Warszawa 2018, 1254–1255.

⁷ Tamże, 1388.

Apostoł w tej części swojego listu, jak i na początku całego rozdziału, pragnie wskazać na prawdziwe powołanie człowieka i konieczność postępowania zgodnie z nim. Uwypukla znaczenie jedności chrześcijan we wspólnocie, którą sam Chrystus nabył dla Kościoła przez swoją śmierć na krzyżu. Wzrastanie w jedności pomaga chrześcijanom dawać świadectwo wiary z pokorą, łagodnością, cierpliwością oraz znoszenie siebie nawzajem w miłości. Święty Paweł pragnie ukazać, w jaki sposób taka postawa przynosi swe konkretnie owoce w codzienności chrześcijańskiego życia człowieka, który rezygnuje z postępowania na wzór pogański i wchodzi na drogę odnowy duchowej. Człowiek taki dzięki łasce Chrystusa odbudowuje w sobie obraz Boga, wychodząc stopniowo z doświadczenia pustki, ciemności oraz wyobcowania duchowego, które są równoznaczne z brakiem otwartości na Bożą miłość i relację z Nim (Ef 4, 24). Pisząc do swoich czytelników, Paweł podkreśla również tradycyjne wartości, jakie otrzymali wraz z przyjęciem orędzia Ewangelii⁸. Wreszcie można powiedzieć, że czytelnicy Pawła zostali pouczeni, iż przemiana w „nowego człowieka” to proces, który prowadzi do odnowienia w sobie obrazu samego Boga. Zostają oni stworzeni na nowo w sprawiedliwości i świętości, które są przymiotami Boga, a więc odnawiają się na wzór samego Boga. Porównując obraz człowieka do obrazu Boga, Paweł uwypukla pierwotny zamysł Boży, który został urzeczywistniony w akcie stworzenia człowieka. Apostoł nawiązuje tym samym do opisu stworzenia człowieka zawartego w Księdze Rodzaju (Rdz 1, 26)⁹.

Autor Listu do Efezjan w przesłaniu do swoich czytelników daje instrukcje, jak prowadzić nowe życie. Dzieje się to poprzez szereg napomnień, które dotyczą unikania konkretnych grzesznych postaw: kłamstwa (Ef 4, 25); gniewu (Ef 4, 26–27); kradzieży (Ef 4, 28), nieudolnej mowy (Ef 4, 29), zasmucania Ducha Świętego (Ef 4, 30), obelżywej mowy (Ef 4, 31–32), poświęcenia w miłości (ἀγάπε) na wzór Boga i Chrystusa (Ef 5, 1–2).

Na uwagę zasługuje ostatnie napomnienie Pawła, ponieważ nie zawiera ono bezpośrednio zakazu, lecz ma z góry wydźwięk pozytywny. Rozpoczyna bowiem nowy dyskurs na temat pojęcia „nowy człowiek” i pokazuje jego istotę. Ostatnie wersety wskazują bowiem wyraźnie na perspektywę miłosierdzia, konieczność wybaczenia sobie nawzajem. Powinno się to dokonywać przez naśladowanie samego Boga, który okazał swoje miłosierdzie w Chrystusie. Dodatkowo użyty w tekście greckim czasownik w trybie rozkazującym γίνεσθε (*stawajcie się*), powtarzający się po sobie w kolejnych wersetach (Ef 4, 32–5, 1), wyraźnie wskazuje na nakaz upodabniania się do Boga w tym aspekcie¹⁰.

Po tym krótkim wstępie, należy szerzej omówić wskazówki apostoła Pawła, dotyczące zmiany kierunku życia człowieka. Omawiając w szczegółach napomnienia Pawła, można podzielić jego przesłanie zasadniczo na dwie części – Ef 4, 17–24 oraz Ef 4, 25–5, 2.

⁸ F. Thielman, *Ephesians: Baker Exegetical Commentary of the New Testament*, Michigan 2013, 533.

⁹ Tamże, 537–538.

¹⁰ Tamże, 535.

3. TEKST Ef 4, 17–5, 2 I TŁUMACZENIE

4 ¹⁷Τοῦτο οὖν λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ ἔθνη περιπατεῖ ἐν ματαιότητι τοῦ νοῦς αὐτῶν,¹⁸ ἐσκοτωμένοι τῇ διανοίᾳ ὄντες, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πάρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν,¹⁹ οἵτινες ἀπηληγότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ.²⁰ Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν,²¹ εἰ γε αὐτὸν ἠκούσατε καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ,²² ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης,²³ ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὑμῶν²⁴ καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας.²⁵ Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη.²⁶ ὀργίσεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ [τῷ] παροργισμῷ ὑμῶν,²⁷ μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ.²⁸ ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιᾷ τῷ ἐργαζόμενος ταῖς [ἰδίας] χερσὶν τὸ ἀγαθόν, ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι.²⁹ πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἰ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῶ χάριν τοῖς ἀκούουσιν.³⁰ καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως.³¹ πᾶσα πικρία καὶ θυμὸς καὶ ὀργὴ καὶ κραυγὴ καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ.³² γίνεσθε [δὲ] εἰς ἀλλήλους χρηστοί, εὖσπλαγχοι, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ θεὸς ἐν Χριστῷ ἐχαρίσατο ὑμῖν. 5 ¹Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ θεοῦ ὡς τέκνα ἀγαπητὰ² καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ θεῷ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας¹¹.

4 ¹⁷To zatem mówię i zaklinam [was] w Panu, abyście już nie postępowali tak, jak postępują poganie, z ich próżnym myśleniem,¹⁸ umysłem pogrążeni w mroku, obcy dla życia Bożego, na skutek tkwiącej w nich niewiedzy, na skutek zatwardziałości serca. ¹⁹Oni to doprowadzili was do nieczystości [sumienia], oddali się rozpuszceniu, popełniając zachłannie wszelkiego rodzaju grzechy nieczyste. ²⁰Wy zaś nie tak nauczyliście się Chrystusa. ²¹Słyszeliście przecież o Nim i zostaliście pouczeni w Nim – zgodnie z prawdą, jaką jest w Jezusie, ²²że – co się tyczy poprzedniego sposobu życia – trzeba porzucić dawnego człowieka, który ulega zepsuciu na skutek zwodniczych żądz, ²³odnawiać się duchem w waszym myśleniu ²⁴i przyoblec człowieka nowego, stworzonego według Boga, w sprawiedliwości i prawdziwej świętości. ²⁵Dlatego odrzuciwszy kłamstwo: niech każdy z was mówi prawdę do bliźniego, bo jesteście nawzajem dla siebie członkami. ²⁶Gniewajcie się, a nie grzeszcie: niech nad waszym gniewem nie zachodzi słońce! ²⁷Ani nie dawajcie miejsca diabłu! ²⁸Kto dotąd kradł, niech już przestanie kraść, lecz raczej niech pracuje uczciwie własnymi rękami, by miał z czego udzielać potrzebującemu. ²⁹Niech nie wychodzi z waszych ust żadna mowa szkodliwa, lecz tylko budująca, zależnie od potrzeby, by wyświadczała dobro słuchającym. ³⁰I nie zasmucajcie Bożego Ducha Świętego, którym zostaliście opieczętowani na dzień odkupienia. ³¹Niech zniknie spośród was wszelka gorycz, miesienie, gniew, wrzaskliwość, znieważenie – wraz z wszelką złością. ³²Bądźcie dla siebie nawzajem dobrzy i miłośni! Przebaczajcie sobie, tak jak i Bóg nam przebaczył w Chrystusie. 5 ¹Bądźcie więc naśladowcami Boga, jako dzieci umiłowane, ²i postępujcie drogą miłości, bo i Chrystus was umiłował i samego siebie wydał za nas w ofierze i dani na wdzięczną wonność Bogu¹².

¹¹ *Novum Testamentum Graece et Polonice*, red. Nestle-Aland, Poznań 2017.

¹² Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań⁵ 2002. [Biblia Tysiąclecia]

4. ISTOTA NOWEGO CZŁOWIECZEŃSTWA W TEOLOGII ŚW. PAWŁA (Ef 4, 17–24)

Uogólniając słowa Pawła zawarte w Ef 4, 17–5, 2, można powiedzieć, że sednem jego przesłania do Efezjan jest „nowy człowiek”. Chcąc zrozumieć, co dla apostoła oznacza ten termin, należy skoncentrować się na jego nauce dotyczącej porzucenia cech, które uniemożliwiają przemianę w „nowego człowieka”. Paweł w swoich słowach do Efezjan zaczyna od opisu człowieka „zepsutego”, który ulega ludzkim pragnieniom prowadzącym do życia w grzechu. Apostoł, mając świadomość tożsamości swoich odbiorców ze światem pogańskim oraz jego zwyczajami, próbuje najpierw wprowadzić pewien kontrast w prezentowanym przez siebie modelu człowieka, aby Efezjanie mogli zrozumieć, jakie postawy należy porzucić, chcąc dążyć do osiągnięcia obrazu człowieka według zamysłu Bożego.

4.1. PORZUCENIE POGAŃSKIEGO MODELU ŻYCIA (Ef 4, 17–19)

¹⁷Τοῦτο οὖν λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ ἔθνη περιπατεῖ ἐν ματαιότητι τοῦ νοῦς αὐτῶν,¹⁸ἐσκοτωμένοι τῇ διανοίᾳ ὄντες, ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ διὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πῶρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν,¹⁹οἵτινες ἀπηληγκότες ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ.

¹⁷To zatem mówię i zaklinam [was] w Panu, abyście już nie postępowali tak, jak postępują poganie, z ich próżnym myśleniem, ¹⁸umysłem pogrążeni w mroku, obcy dla życia Bożego, na skutek tkwiącej w nich niewiedzy, na skutek zatwardziałości serca.

¹⁹Oni to doprowadziwszy siebie do nieczułości [sumienia], oddali się rozpuszcieniu, popełniając zachłannie wszelkiego rodzaju grzechy nieczyste.

Egzegezę powyższego fragmentu warto zacząć od podkreślenia, że Paweł piętnuje konkretne zachowania, na jakie narażeni są jego czytelnicy i wzywa do wystrzegania się ich. Apostoł używa podobnego napomnienia do tego z początku listu: *Zachęcam was [...], abyście postępowali w sposób godny powołania, do jakiego zostaliście wezwani* (Ef 4, 1–3). Paweł jasno na samym początku zaznacza więc kontrast, w jakim powinien się znaleźć „nowy człowiek” w stosunku do tego, który nie wkracza na drogę odnowy duchowej. Apostoł podkreśla „daremny” sposób myślenia oraz zatwardziałość tychże osób, co uniemożliwia osiągnięcie przez nich życia obiecanego przez Boga. Ludzie ci cierpią, ale nie mają świadomości, skąd ich cierpienie pochodzi. W rezultacie prowadzi to do tego, że żyją sami dla siebie. Należy podkreślić, że słowa te pełnią funkcję oskarżenia, a zarazem zachęty. Świadczy o tym użyty czasownik μαρτύρομαι (*zaklinam [was]*). Paweł, używając tego terminu, nie tylko nakazuje swoim odbiorcom, jak powinni żyć, ale oskarża ich o życie na wzór pogański. Z kolei podobna konstrukcja zdania (Τοῦτο οὖν λέγω καὶ μαρτύρομαι ἐν κυρίῳ – *To zatem mówię i zaklinam [was] w Panu*), jak użyta wcześniej w Ef 4, 1 (Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν κυρίῳ – *Zachęcam was zatem ja, więzień w Panu*), wskazuje, że czasownik μαρτύρομαι jest synonimem παρακαλῶ, który oznacza właśnie zachętę, w tym przypadku do postępowania w inny sposób.

Należy wskazać fakt, że w obu przypadkach występuje narracja w pierwszej osobie liczby pojedynczej, a zatem konstrukcje użyte przez Pawła są podobne. Apostoł występuje tu z pozycji swojego autorytetu duszpasterskiego, wykazując się troską o Kościół, który wcześniej założył. W obu przypadkach pojawia się też spójnik οὐν (*więc*) występujący z czasownikiem περιπατέω (*chodzić, postępować*), co również potwierdza podobieństwo w znaczeniu wyrażanych przez Pawła słów, ale też nawiązuje do sekcji wcześniejszej, wyprowadzając wniosek z tego, co było wcześniej powiedziane. W rezultacie można powiedzieć, że wyrażają one pewną uroczystą zachętę do działania, które będzie miało swoje określone konsekwencje w przyszłości, w tym przypadku ponowne życie w jedności z Bogiem, do której On człowieka przeznaczył.

Kolejnym argumentem potwierdzającym podobieństwo obu wersetów jest użycie określenia ἐν κυρίῳ (*w Panu*). Dowodem na to, że Paweł zachęca swoich czytelników do zmiany postępowania, jest fakt, że Paweł niejednokrotnie używa tej frazy wcześniej w niniejszym liście, jak i innych swoich pismach¹³, ma ona na celu przywołać autorytet samego Chrystusa, którym to apostoł się posługuje, wskazując jednocześnie na fundament całego Kościoła. Używane gdzie indziej podobne określenia, takie jak: *Ja, więzień w Panu*, czy *więzień Chrystusa* (BT wyd. V) mogą sugerować, że słowa apostoła mają charakter podniosły¹⁴.

Autor listu najpierw zaznacza, jak nie powinni postępować jego adresaci. Warto zauważyć, że Paweł nie zważa na fizyczną pogańską przynależność jego czytelników. Mimo że wciąż są nieobrzezani, to zostają stworzeni na nowo dzięki swojemu zjednoczeniu z Chrystusem (Ef 2, 5–6; 10, 15). Zjednoczenie to dokonuje się na skutek ofiary Jezusa na krzyżu, gdzie winni grzechów powracają do życia wraz z Jego zmarłychwstaniem. W zjednoczeniu tym dokonuje się uzdolnienie do czynienia dobra, które Bóg przeznaczył każdemu człowiekowi. Paweł podkreśla, że za sprawą tego właśnie zjednoczenia i skutków, jakie za sobą niesie, mają oni prawo nazywać się dziećmi Bożymi. Pokazuje to godność, która jest wyższa od przynależności etnicznej. Wartość ta pokazuje zarazem, jakie znaczenie ma zjednoczenie ze Zmarłychwstałym, ponieważ ukazuje, że człowiek otrzymuje nową egzystencję, jest uzdolniony do zobaczenia w sobie dobra, do którego go Bóg przeznaczył¹⁵.

Na uwagę w tym paragrafie szczególnie zasługują te słowa Pawła, które od samego początku nabierają wydźwięku negatywnego. Apostoł, używając negatywnych terminów: ματαιότητι τοῦ νοῦς αὐτῶν; ἐσκοτωμένοι τῇ διανοίᾳ ὄντες; ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ; διὰ τὴν πῶρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν (*umysłem pogrążeni w mroku; obcy dla życia Bożego; na skutek zatwardziałości serca*), podkreśla konsekwencje, jakie ponoszą ci, którzy nadal reprezentują pogański model życia (Ef 4, 17–19). Termin ματαιότητι τοῦ νοῦς αὐτῶν (*umysłem pogrążeni w mroku*), podkreśla próżność ich umysłu oraz bezowocność myślenia. Użyty przymiotnik μάταιος (*bezczylny, pusty, bezowocny*) był dość często używany w literaturze z okresu judaizmu hellenistycznego jako określanie pogańskich bożków.

¹³ Rz 14, 4; 1 Kor 4, 17; 1 Kor 7, 22; Flp 2, 19; 1 Tm 5, 12.

¹⁴ P.S. Williamson, *Ephesians: Catholic commentary on Sacred Scripture*, Michigan 2011, 196–197.

¹⁵ F. Thielman, dz.cyt., 541–542.

Ich wyznawcy nie potrafili bowiem zobaczyć prawdziwego Boga, dlatego ich umysł był „pusty”. Podobne sformułowanie mamy w Rz 1, 21, gdzie Paweł używa czasownika ἐματαιώθησαν – (*znikczemnieli*), opisując pogan, którzy nie oddawali czci prawdziwemu Bogu, mimo że go poznali. Grzechy, jakich się dopuszczali, sprawiły, że stracili rozum, odrzucając Boga, nie idąc Jego drogą. Dodatkowo znaczenie ma tutaj użyte participium ὄντες (*sq*), który wskazuje na przyczynę. Paganie pozostają daremni w swoim myśleniu, bo pozostają „w ciemności”. Paweł sugeruje, że jego odbiorcy powinni wystrzegać się „uczynków ciemności”, pochodzących od złych duchów, które są ciągle obecne w tych czasach. Prościej mówiąc, grzesznicy chętniej wybierają w swoich cielesnych decyzjach ciemność (σκότος) niż światło (φῶς), co skutkuje tym, że w cieniu swojego grzechu tracą Boga z pola widzenia¹⁶. Podsumowując oba wystąpienia tego terminu, należy zaznaczyć, że Paweł pragnie przekazać, że nie można osiągnąć prawdziwego poznania, jeśli nie składa się czci jednemu i prawdziwemu Bogu. W przeciwnym razie poznanie to będzie zawsze błędne¹⁷.

Kolejnym istotnym terminem jest ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ θεοῦ – *obcy dla życia Bożego*. Imiesłów, jakim posługuje się autor listu, (ἀπηλλοτριωμένοι – „obcy”) był użyty już nieco wcześniej w Ef 2, 12. Paweł mówi tam o skutkach braku przyjęcia ewangelii, z których najważniejszym jest alienacja od obietnic Bożych względem narodu Izraela. Co więcej, apostoł metaforycznie wskazuje nawet na utratę przywileju przynależności do narodu wybranego Izraela. Jako powód tego odseparowania i braku otwarcia się na Ewangelię Paweł wskazuje dwa zjawiska. Pierwsze z nich możemy wyjaśnić terminem ἄγνοια, który oznacza ignorancję. Apostoł, używając sformułowania διὰ τὴν ἄγνοϊαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς (*na skutek tkwiącej w nich niewiedzy*), chce wykazać, że jego czytelnicy nie ponoszą całkowitej winy za swoje postępowanie, ponieważ przyczyną grzechu, który prowadzi ich do wspomnianej alienacji, jest niewiedza. Nie oznacza to jednak, że apostoł usprawiedliwia pogańską postawę wobec Boga, lecz wskazuje, że ich wola nie odgrywała tutaj pierwszorzędnej roli. Kontynuując swoją wypowiedź, autor listu używa bardzo podobnego znaczeniowo wyrażenia διὰ τὴν πῶρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν, wskazującego na „zatwardziałość serca” jako drugą przyczynę wspomnianego wcześniej wyobcowania Efezjan (ἀπηλλοτριωμένοι). Określenie to jest wielokrotnie używane na kartach Pisma Świętego (Mk 3, 5; J 12, 40; Rz 11, 25). Należy zaznaczyć, że pojęcie „zatwardziałość serc” było używane w kontekście uczniów Jezusa oraz faryzeuszy. Ci pierwsi, nie przyjmując Chrystusa z wiarą, wprawdzie pozostają także w alienacji, jednak zatwardziałości ich serc (πῶρωσις τῆς καρδίας) nie można zestawić na równi z zatwardziałością serc faryzeuszy. Zatwardziałość serc tych drugich objawia się bowiem pychą, uporem oraz wysokim poczuciem własnej wartości i niezależności. Postawy te w rezultacie prowadzą do błędnego poznania Boga. Jeszcze jedną istotną kwestią będzie użycie przez Pawła terminu ἀπηληγκότες, który jest zarazem jedynym wystąpieniem tego słowa w całym Nowym Testamencie. Apostoł tym razem wydaje się winić pogan za ich degradację moralną, ponieważ

¹⁶ G.R. Osborne, *Ephesians: Verse by verse*, Bellingham 2017, 216.

¹⁷ F. Thielman, dz.cyt., 543.

doprowadzili siebie do nieczułości (BT wyd. V)¹⁸. Sam termin ἀπηλγηκότες możemy z języka oryginalnego przetłumaczyć: „stali się (oni, poganie) bezdusznymi”, „stwardniałymi”. Paweł próbuje przekazać swoim odbiorcom, że ludzie tacy nie mają już żadnej skazy na sumieniu, gdyż stało się ono nieczułe. Używając omówionych wyżej negatywnych terminów i wyrażzeń, autor listu w sposób przyczynowo-skutkowy chce powiedzieć, że rozpusta, której się poddają poganie (παρέδωκαν τῆ ἀσελγείᾳ), następuje na skutek tkwiącej w nich rozpaczy. Ta z kolei spowodowana jest umysłem pogrążonym w ciemności oraz kompletną bezcelowością¹⁹. Podsumowując dotychczasowe napomnienia Pawła do Efezjan, należy powiedzieć, że człowiek „nabiera wprawy”, grzesząc w poczuciu bezkarności, a świat, w którym żyje, sprzyja takiej postawie (1 P 4, 4). Utrata przez człowieka kierunku na drodze moralności doprowadza go do stopniowego zaniku jego zdolności do kochania. Rodzi się zatem pytanie: Jak człowiek może dążyć do wyznaczonego ideału w Chrystusie, skoro ma skłonność do degradacji moralnej? Odpowiedzi na to pytanie, będziemy szukać w dalszej części niniejszego opracowania.

4.2. PRZYJĘCIE CHRZEŚCIJAŃSKIEGO MODELU ŻYCIA (Ef 4, 20–24)

²⁰Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν, ²¹εἶγε αὐτὸν ἠκούσατε καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, ²²ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, ²³ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὑμῶν ²⁴καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας.

²⁰Wy zaś nie tak nauczyliście się Chrystusa. ²¹Słyszeliście przecież o Nim i zostaliście pouczeni w Nim – zgodnie z prawdą, jaka jest w Jezusie, ²²że – co się tyczy poprzedniego sposobu życia – trzeba porzucić dawnego człowieka, który ulega zepsuciu na skutek zwodniczych żądz, ²³odnawiać się duchem w waszym myśleniu ²⁴i przyoblec człowieka nowego, stworzonego według Boga, w sprawiedliwości i prawdziwej świętości.

Kolejne słowa Pawła do Efezjan nie są pozbawione napomnień. Nabierają one jednak zupełnie nowego wydźwięku, gdyż wskazują na kluczowe elementy, jakie należy zastosować w swoim życiu, aby było ono życiem „nowego człowieka”, a w rezultacie życiem w pełni chrześcijańskim. Paweł wzywa wprost do porzucenia starego życia oraz „starego człowieka”.

Pierwszą istotną kwestią, którą należałoby poruszyć, jest sposób, w jaki Paweł zwraca się do swoich czytelników. Bezpośredni zwrot ὑμεῖς (wy) oznacza pewnego rodzaju nacisk na swoich odbiorców. Wyrażenie οὐχ οὕτως ἐμάθετε (*nie tak nauczyliście się Chrystusa*), którego apostoł używa, nie jest symptomatyczne, ponieważ użyty czasownik ἐμάθετε zazwyczaj nie wskazuje na osobę jako przedmiot nauczania. Mówiąc o swoich czytelnikach, apostoł uwypukla, że Efezjanie zostali pouczeni inaczej niż postępują poganie i nauczyli się pozostawiać to, co stare, gdyż weszli w relację z Chrystusem. Używając tego terminu, apostoł ma na myśli osoby,

¹⁸ G.R. Osborne, dz.cyt., 217–218.

¹⁹ F. Thielman, dz.cyt., 544–547.

które już usłyszały o Jezusie i rozwijały się dalej w wierze, wchodząc w przyjaźń z Chrystusem – w żywą, osobową relację. Wyrażenie εἰ γε αὐτὸν ἠκούσατε („słyszeliście przecież o Nim”) wskazuje na przypuszczenie. W tym przypadku Paweł zakłada, że jego czytelnicy usłyszeli już ewangelię. Dalej, używając słów καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε (*zostaliście pouczeni w Nim*), apostoł mówi o pouczeniu w Chrystusie, które było pewnego rodzaju ciągłym procesem zgłębiania ewangelii. Warto zwrócić uwagę na samą frazę ἐν αὐτῷ, która od razu wskazuje, że autor listu ma na myśli znacznie więcej niż tylko zgłębianie suchych informacji o Chrystusie. Pawłowy tok myślenia, zaprezentowany w Liście do Efezjan, nie jest odosobnionym przypadkiem, w pozostałych bowiem swoich pismach apostoł sugeruje, że jest to standardowe zjawisko w chrześcijaństwie (Rz 6, 17). Wspólnota pouczona w Chrystusie od początku powinna wzrastać w tym nauczaniu²⁰.

Warto szerzej skoncentrować się na konstrukcji użytej przez Pawła w Ef 4, 22–24. Występujące tam trzy bezokoliczniki (ἀποθέσθαι – *porzucić*; ἀνανεοῦσθαι – *odnawiać się*; ἐνδύσασθαι – *przyoblec się*) nawiązują bowiem do innych konstrukcji w pismach Pawłowych (Ga 2, 19; 3, 27; 6, 24; Rz 6, 8; 8; 8). Parafrazując słowa Pawła w przytoczonych fragmentach, można powiedzieć, że wzywa on do porzucenia zła i „przyobleczenia się w Chrystusa”. Tam jednak słowa te mają charakter imperatywny. Budzi wątpliwość, czy w Ef 4, 22–24 występuje podobna sytuacja, jednak ze względu na podobieństwo konstrukcji używanych w innych listach, wskazujących na wspólny tok myślenia autora, również tutaj możemy się doszukiwać imperatywnego charakteru przytoczonych bezokoliczników (ἀποθέσθαι, ἀνανεοῦσθαι, ἀνανεοῦσθαι). Paweł zakłada bowiem, że Efezjanie zdolni są do takiej postawy dzięki kilku czynnikom. Pierwszym z nich jest fakt, że usłyszeli solidne nauczanie o Chrystusie, dzięki czemu potrafią odrzucać w sobie „starego człowieka”²¹. Kolejnym czynnikiem jest nieustanne odnawianie się w swoim umyśle, podczas gdy poganie pozostają wciąż w swoim myśleniu w ciemności, tj. ulegają żądom i pożądliwości (Ef 4, 23). Warto tutaj zwrócić uwagę na czasownik ἀνανεοῦσθαι (*odnawiać się*) użyty w bezokoliczniku, który podkreśla, że ta odnowa dokonuje się w czasie teraźniejszym i jest to proces ciągły. Adresaci Pawła doświadczają więc nieustannej odnowy, która jest możliwa poprzez działanie w nich Ducha Świętego. Termin πνεῦμα wielokrotnie używany w Nowym Testamencie, a w Liście do Efezjan aż czternastokrotnie, wskazuje, że apostoł nie ma tutaj na myśli tylko zwyczajnej ludzkiej egzystencji, ale prawdziwie duchową odnowę, której źródłem jest zmarływchwały Jezus, przekazujący ochrzczonego swego ożywczego Ducha. Przykładem wcześniej danym przez Pawła, że Duch Święty działa we wnętrzu człowieka, mogą być jego słowa w Ef 3, 16. Człowiek może się zatem odnowić na skutek działania Ducha Świętego w jego wnętrzu.

Na zakończenie warto skoncentrować się szerzej na samym wyrażeniu („nowy człowiek” – Ef 4, 24) oraz na tym, jakie dokładnie znaczenie nabiera ono w przesłaniu św. Pawła do Efezjan. Opisując „starego człowieka”, apostoł mówi o jego zepsuciu z powodu nieczystych pragnień. Mówiąc zaś o „nowym

²⁰ Tamże, 549.

²¹ H.W. Hoehner, *Ephesians: An exegetical commentary*, Michigan 2013, 870–874.

człowieku”, używa terminu τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα, co dosłownie można przetłumaczyć *stworzony według Boga* lub *stworzony na wzór Boga*. Takie określenie nawiązuje do wspomnianej wcześniej Księgi Rodzaju (Rdz 1, 26), gdzie w Septuagincie użyte są określenia κατ’ εἰκόνα ἡμετέραν, które tłumaczy się jako *według obrazu naszego* oraz καθ’ ὁμοίωσιν, co oznacza *podobnego według nas* lub *podobnego nam*. Podsumowując, wyrażenie „nowy człowiek” oznacza człowieka stworzonego na Boży obraz i podobnego Bogu, którego cechuje świętość i sprawiedliwość²².

W myśl powyższego paragrafu, warto zauważyć, że Paweł w Liście do Efezjan nawiązuje do dwóch cnót: sprawiedliwości i świętości. Gdy autor mówi o realizowaniu człowieczeństwa na Boży obraz i podobieństwo, oznacza to dla jego czytelników, że powinni oni żyć ἐν δικαιοσύνη καὶ ὁσιότητι (Ef 4, 24), w sprawiedliwości i świętości prawdy podobnie jak sam Bóg. Cnoty te były używane w klasycznej literaturze greckiej do opisu przymiotów boskich. Mimo że oba terminy nierzadko, także w literaturze chrześcijańskiej były rozdzielane, wydaje się, że Paweł używa ich tutaj w kontekście opisu życia pełnego cnót. Apostoł w tej części swojej wypowiedzi (Ef 4, 17–24) mówi na razie w sposób ogólny o konieczności przywiązania do cnót. Łącząc cnoty „świętości” i „sprawiedliwości”, Paweł określa je przydawką „prawda” (καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνη καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας – *odnawiać się duchem w waszym myśleniu*²⁴ i *przyoblec człowieka nowego, stworzonego według Boga, w sprawiedliwości i prawdziwej świętości*). Paweł za pomocą użytego w dopełniaczu wyrażenia τῆς ἀληθείας („prawdy”) agnie zaznaczyć, że wspomniane cnoty, pozwalające stać się „nowym człowiekiem” mają swoje źródło w Jezusie Chrystusie, ponieważ to On jest utożsamiany z „prawdą”²³.

Podsumowując napomnienia Pawła skierowane do Efezjan, można powiedzieć, że wskazują one na konsekwencje, jakie przynosi w ich życiu przeżyte nawrócenie. Nawrócenie to prowadzi do porzucenia ich dawnego sposobu życia, który pozbawia ich życia obiecanego przez Boga i zarazem pozwala wejść na drogę odnowy duchowej jako „nowi ludzie” stworzeni na obraz i podobieństwo Boga. Człowiek, wchodząc na tę drogę, zanurza się w Misterium Paschalne Chrystusa. Na tym etapie warto postawić kilka pytań: W jaki sposób człowiek powinien w swoim życiu zrealizować Boży obraz, o którym mówi Paweł? Jakie postawy powinien przyjąć? W świetle tych pytań warto wreszcie postawić pytanie najważniejsze: Która z tych postaw jest kluczowa, aby urzeczywistnić podobieństwo Boga w sobie? Chcąc odpowiedzieć na te pytania, należy zatem przyjrzeć się szerzej praktycznym wskazówkom apostoła, które kieruje do Efezjan²⁴.

²² Tamże, 879–882.

²³ P.S. Williamson, dz.cyt., 203–204.

²⁴ F. Thielman, dz.cyt., 557–559.

5. KSZTAŁTOWANIE CHRZEŚCIJAŃSKIEGO MODELU ŻYCIA (Ef 4, 25–5, 2)

²⁵Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη.²⁶ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ [τῷ] παροργισμῷ ὑμῶν,²⁷μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ.²⁸ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιάτω ἐργαζόμενος ταῖς [ιδίαις] χερσὶν τὸ ἀγαθόν, ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι.²⁹πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῶ χάριν τοῖς ἀκούουσιν.³⁰καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως.³¹πᾶσα πικρία καὶ θυμὸς καὶ ὀργὴ καὶ κραυγὴ καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ.³²γίνεσθε [δὲ] εἰς ἀλλήλους χρηστοί, εὐσπλαγχοί, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ θεὸς ἐν Χριστῷ ἐχαρίσατο ὑμῖν. 5 ¹Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ θεοῦ ὡς τέκνα ἀγαπητὰ ²καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ θεῷ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας.

²⁵Dlatego odrzuciwszy kłamstwo: niech każdy z was mówi prawdę do bliźniego, bo jesteście nawzajem dla siebie członkami. ²⁶Gniewajcie się, a nie grzeszcie: niech nad waszym gniewem nie zachodzi słońce! ²⁷Ani nie dawajcie miejsca diabłu! ²⁸Kto dotąd kradł, niech już przestanie kraść, lecz raczej niech pracuje uczciwie własnymi rękami, by miał z czego udzielać potrzebującemu. ²⁹Niech nie wychodzi z waszych ust żadna mowa szkodliwa, lecz tylko budująca, zależnie od potrzeby, by wyświadczała dobro słuchającym. ³⁰I nie zasmucajcie Boga Duchą Świętego, którym zostaliście opieczetowani na dzień odkupienia. ³¹Niech zniknie spośród was wszelka gorycz, uniesienie, gniew, wrzaskliwość, znieważenie – wraz z wszelką złością. ³²Bądźcie dla siebie nawzajem dobrzy i miłośni! Przebaczajcie sobie, tak jak i Bóg nam przebaczył w Chrystusie. 5 ¹Bądźcie więc naśladowcami Boga, jako dzieci umiłowane, ²i postępujcie drogą miłości, bo i Chrystus was umiłował i samego siebie wydał za nas w ofierze i dani na wdzięczną wonność Bogu.

Odpowiedzią na pytania postawione na końcu poprzedniego paragrafu może być samo tło, jakie niesie ze sobą cały List Pawła do Efezjan. Tłem tym jest miłość Boża w stosunku do człowieka. Idąc konsekwentnie tym tokiem myślenia, można założyć, że skoro człowiek został stworzony na Boży obraz i Boże podobieństwo, to powinien on właśnie urzeczywistniać w swoim życiu miłość. Nie można jednak zakładać, że postawa miłości będzie aksjomatem w przypadku każdego człowieka wchodzącego na drogę odnowy duchowej. Dopiero podjęcie określonych wcześniejszych kroków i określonego modelu postępowania, może wypracować w człowieku dojrzałość i zdolność do miłości. W dalszych rozważaniach poddano analizie dalszą treść Listu św. Pawła do Efezjan, który te zagadnienia przybliży.

W drugiej części swojego przesłania do Efezjan (Ef 4, 25–5, 2) Paweł mówi, co konkretnie oznacza żyć jako „nowe stworzenie”. Autor wprowadza w ten sposób swoich czytelników w „instrukcję” postępowania, a konkretnie pokazuje osiem praktycznych wskazówek, które pomagają kształtować przyjęty chrześcijański model życia²⁵. Są one podzielone na dwie części. Pierwsze cztery napomnienia

²⁵ H.W. Hoehner, dz.cyt., 880–882.

wskazują, czego nie należy robić, porzuciwszy dawną naturę, a więc: kłamać, kraść, używać wulgarnego języka oraz okazywać gniewu. Po tych napomnieniach następują inne, pozytywne, wskazujące na to, co należy robić jako „nowy człowiek”. Z postaw tych Paweł wyróżnia z kolei: mówienie prawdy, ciężką pracę, pouczanie oraz konieczność przebaczenia. Wszystkie te napomnienia wracają jako podsumowanie w Ef 5, 2, gdzie Paweł kieruje bezpośredni nakaz do Efezjan, aby zachowując to wszystko, byli jak sam Chrystus. Z uwagi na fakt, że pozwalają one jeszcze głębiej zrozumieć znaczenie pojęcia „nowy człowiek”, istotne jednak jest, aby niektóre z nich omówić nieco szerzej. Na ciągłość myśli apostoła, zawartej w poprzedniej części jego wypowiedzi (Ef 4, 17–24), wskazuje użyty spójnik διό (*dlatego*), który wydaje się odnosić bezpośrednio do obrazu Boga, o którym mowa w Ef 4, 24, gdzie wskazano główny motyw etycznego postępowania – upodobnianie się do obrazu Bożego, jaki objawił się w Chrystusie. Dokładnie ten sam zabieg, w którym autor wykorzystuje tę partykułę, będzie później użyty w Ef 5, 1. Paweł nie daje swoim czytelnikom „pustych” napomnień bez wyjaśnienia ich sensu. Zainteresowanie budzi zestaw imperatywów użytych przez Pawła w dalszej części wypowiedzi. Przykładem jest napomnienie w Ef 4, 25. Paweł najpierw używa przeczenia, następnie daje nakaz mówienia prawdy, a na samym końcu formułuje konkluzję wskazującą, dlaczego mówienie prawdy jest ważne (*Dlatego odrzuciwszy kłamstwo, niech każdy z was mówi prawdę swemu bliźniemu, bo jesteście nawzajem dla siebie członkami*). Użyty imiesłów ἀποθέμενοι (*odrzuciwszy*) powraca niejako do figury stylistycznej z Ef 4, 22, która mówi o „porzucaniu starego człowieka”. Nawiązanie to wyraźnie pokazuje, że „stary człowiek” jest dla Pawła synonimem kłamstwa²⁶.

Dalej apostoł, poruszając temat gniewu, wchodzi wyraźnie w to, co dzisiaj można nazwać światem relacji międzyludzkich. Sformułowanie ὀργίσεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε (*Gniewajcie się, a nie grzeszcie*) wymaga doprecyzowania, gdyż użyty imperatyw ὀργίσεσθε może być mylący. Paweł chce w ten sposób pokazać, że w sytuacjach trudnych, gdzie nie sposób czasami powstrzymać się od gniewu, należy robić wszystko, aby się wystrzegać próżnej i fałszywej mowy, którą tutaj nazywa precyzyjnie „grzechem”. Dalej, poprzez skierowane zakazy do swoich czytelników, autor listu mówi o konieczności unikania grzechów, jakie powstają przy okazji gniewu oraz wyraźnie zaznacza ich konsekwencje. Użyty zwrot ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδύετω ἐπὶ [τῷ] παροργισμῷ ὑμῶν (*niech nad waszym gniewem nie zachodzi słońce*) zasługuje na szczególną uwagę, a konkretnie sam termin παροργισμός, który poza wystąpieniem w Liście św. Pawła do Efezjan, został użyty tylko w Septuagincie (LXX). Jest to wyraz dwuczłonowy zbudowany z przedrostka παρά oraz ὀργή i takie połączenie wskazuje, że uleganie gniewowi może stać się niekontrolowane. Konsekwencją tego może być jeszcze większy wzrost zakorzenionej w człowieku złości. Wszystko to prowadzi do niemal oczywistego wniosku, wyrażonego w sformułowaniu μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ (*Ani nie dawajcie miejsca diabłu*). Wskazuje ono bowiem jasno, że konsekwencją popadania w grzechy na skutek gniewu jest triumf diabła w życiu człowieka. Taki człowiek daje przyzwolenie na kolejne zło,

²⁶ P.S. Williamson, dz.cyt., 205–206.

a tym samym doprowadza się do jeszcze większej degradacji moralnej, czyniąc się obojętnym na miłość²⁷.

W kolejnym napomnieniu Paweł nakazuje zaprzestania kradzieży. Konkretnie apostoł zachęca do porzucenia kradzieży na rzecz dobrej i uczciwej pracy. Sformułowanie *ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιᾶτω ἐργαζόμενος ταῖς [ιδίαις] χερσὶν τὸ ἀγαθόν, ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρείαν ἔχοντι* (*Kto dotąd kradł, niech już przestanie kraść, lecz raczej niech pracuje uczciwie własnymi rękami, by miał z czego używać potrzebującemu*) pokazuje, dlaczego uczciwa praca jest ważna. Sam termin *κοπιᾶτω* oznacza pracę prowadzącą aż do wyczerpania. Mamy tutaj wyraźnie nawiązanie do 2 Tes 3, 7–8, gdzie Paweł wyraźnie podkreśla trud wynikający z pracy, a który ma służyć temu, aby nie być ciężarem dla innych. Kradzież bowiem prowadzi do tego, że ci, którzy kradną, skazani są na łaskę innych, korzystając w nieuczciwy sposób z ich dóbr. Zachęta do pracy powinna mieć natomiast charakter czysto społeczny i być ukierunkowana na dobro innych. Dzięki takiemu działaniu Kościół zostaje jeszcze bardziej utwierdzony w swoim pierwowzorze, który wyznaczył mu jego Założyciel, sami zaś chrześcijanie, mogą wyróżniać się w świecie jako szczególna społeczność, która napełnia go miłością²⁸.

Dalej Paweł porusza aspekt mowy i wszelkich grzechów języka, jakich może dopuszczać się człowiek. Zwrot *πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῶ χάριν τοῖς ἀκούουσιν* (*Niech nie wychodzi z waszych ust żadna mowa szkodliwa, lecz tylko budująca, zależnie od potrzeby, by wyświadczała dobro słuchającym*) jasno uwypukla, że każda mowa wychodząca z ust musi mieć pożyteczny cel dla słuchających. Samo słowo *σαπρὸς*, użyte na kartach Ewangelii niejednokrotnie, zwłaszcza u ewangelisty Mateusza (Mt 7, 15–20; 12, 33; 13, 48), wskazuje na coś zepsutego lub zgniłego. Nieprzypadkowo w przytoczonych fragmentach Ewangelii, wyraz ten odnosi się do jedzenia (owoców lub ryb). Apostoł zatem zakazuje mowy zepsutej, bezcelowej czy przynoszącej zgorszenie, a nakazuje mowę użyteczną, która może być budująca innych i motywująca do działania i osiągnięcia celów, które przeznaczył dla nich Bóg²⁹.

Jedna z ostatnich wskazówek apostoła (Ef 4, 30) jest niejako podsumowaniem skutków wymienionych przez niego grzechów. Wszystkie grzechy wymienione wcześniej są bowiem powodem „zasmucania Ducha Bożego”. Można się domyślać, że Paweł nawiązuje w swoim liście do 1 Kor 6, 19, gdzie mówi do swoich czytelników o świątyni Ducha Świętego, który mieszka w ciele każdego człowieka ochrzczonego. Mowa jest tutaj o sakramentalnej odnowie człowieka, który poprzez chrzest rozpoczyna proces upodabniania się do Chrystusa. Człowiek zatem powinien traktować chrzest jako dar³⁰. Jeżeli zaś popełnia on grzechy, o których mowa wyżej, niszczy tę świątynię i zasmuca Bożego Ducha, który w nim mieszka, a nawet sprawia Mu ból, na co wskazuje użyty termin *λυπέω*, oznaczający także „ranić”, „zadawać ból”. Kolejnym nawiązaniem może być odniesienie do

²⁷ F. Thielman, dz.cyt., 568–569.

²⁸ P.S. Williamson, dz.cyt., 207.

²⁹ G.R. Osborne, dz.cyt., 235–238.

³⁰ J. Gnilka, *Teologia Nowego Testamentu*, Kraków 2002, 448–449.

Księgi Izajasza (Iz 63, 9–10). Autor natchniony pisze tam o „wyjściu” (gr. ἔξοδοϛ) narodu izraelskiego, które było możliwe tylko na skutek Bożej opieki i miłości do Narodu Wybranego, na którą to miłość naród ten się zbuntował, zasmucając Ducha Bożego. Paweł próbuje podkreślić, że zdolność do buntu jest niejako „chorobą przewlekłą” człowieka, gdyż tak jak naród izraelski zbuntował się przeciw Bogu, sprowadzając na siebie Jego gniew, tak adresaci apostoła również mają ku temu skłonności. W tym starotestamentalnym nawiązaniu warto uwypuklić zarysowaną teologię przymierza i Bożej miłości, będącej pierwowzorem treści przesłania Pawła do Efezjan³¹.

Uwieńczeniem przesłania omawianej perykopy są słowa skierowane w ostatnich wersetach Ef 4, 31–5, 2. Są one istotne z uwagi na fakt, że autor listu wyraźnie zarysowuje w nich kontekst postępowania w miłości oraz okazywania miłosierdzia, które są wyrazem nowego życia człowieka nawróconego. W Ef 4, 31 Paweł próbuje wskazać już konkretne postawy, których należy się pozbyć, aby prowadzić nowe życie w ciele, będące życiem „nowego człowieka”. Tymi postawami są: gorycz, uniesienie, wrzaskliwość, uniesienie, znieważanie, złość (BT, wyd. V). Werset ten wyraźnie nawiązuje do Ef 4, 26, gdzie autor listu również porusza aspekt gniewu, a mianowicie to, że nie może on trwać. Odniesienie to sugeruje, że wszystkie z pięciu wymienionych postaw są właśnie wynikiem gniewu.

Paweł, uwypuklając we wcześniejszym wersecie zestaw wad (Ef 4, 31), jakich należy się wyzbycić, przedstawia teraz coś zupełnie przeciwnego (Ef 4, 32). Zaczyna mówić o trzech cnotach, które prowadzą do wypracowania miłości we wspólnocie (wzajemna miłość, miłosierdzie, przebaczenie). Pisząc o wzajemnym miłowaniu się, wskazuje, że prowadzi ona do miłosierdzia, co w rezultacie jest motorem napędowym umożliwiającym przebaczenie. Paweł, podobnie jak w innych swoich listach, mówi tutaj o dobrym sercu jako synonimie miłości we wspólnocie. Charakteryzuje się ono przebaczeniem sobie nawzajem. Taka postawa umożliwi umiłowanie drugiego. Serce to nie może poddać się złości, goryczy, co apostoł wymienia w Ef 4, 31. Nawet jeśli zostanie ono zranione, będzie szukać pojednania i pokoju, gdyż zawsze ma na względzie dobro drugiego człowieka. Taka postawa serca w Piśmie Świętym zawsze była utożsamiana z przymiotami samego Boga (Jr 33, 11; Rz 2, 4; Rz 11, 22). Bóg bowiem w pierwszej kolejności wybacza grzech, wzbudza skruchę, okazując miłosierdzie. Autor listu pragnie zaznaczyć, że taka właśnie postawa powinna być odzwierciedlona we wszelkich relacjach.

Wydaje się, że kluczowe znaczenie Paweł przypisuje tutaj aspektowi przebaczenia. Temat ten wielokrotnie poruszany jest na kartach Pisma Świętego, chociażby w Modlitwie Pańskiej i jako jedyny został rozwinięty w Nowym Testamencie. Dodatkowo Jezus daje nakaz Piotrowi, aby przebaczał, używa wyrażenia oznaczającego: „tak często, jak to konieczne” (Mt 18, 22). Przypowieść Jezusa o miłosiernym królu i sługach (Mt 18, 23–35) obrazuje, jaki dług człowiek ma względem Boga. Słowa skierowane do uczniów, którzy uświadamiając sobie ogrom tego długu, wzywają do naśladowania miłosierdzia Bożego, a jednocześnie zabraniają jego

³¹ H.W. Hoehner, dz.cyt., 919–921.

nadużywania³². Człowiek nigdy nie przebacza częściej i więcej niż Bóg. To powinno uzdalniać do przebaczenia innym – „tak często jak to konieczne”, nikt nie może zranić nas tak bardzo, jak my naszymi grzechami ranimy samego Boga³³.

W ostatnich dwóch wersetach omawianego fragmentu (Ef 5, 1–2), autor listu kieruje wyraźny nakaz do swoich czytelników, a jest zarazem główną konkluzją słów apostoła: γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά – *bądźcie więc naśladowcami Boga, jako dzieci umiłowane*. Konkluzja ta wskazuje bowiem tło całego listu, jakim jest miłość Boga. „Nowy człowiek” jest zdolny do kochania, mimo swojej ograniczonej natury, tylko dlatego że sam doświadczył Bożej miłości. Dlatego teraz, upodabniając się do Chrystusa, może tę miłość naśladować w relacji z innymi. Ponownie użyty został tutaj termin γίνεσθε (Ef 4, 32), który jest trybem rozkazującym czasownika „być, stawać się”. Ukazuje on pewnego rodzaju konsekwencję bycia życzliwym. Za jego pomocą Paweł pokłada nadzieję, że jego czytelnicy będą naśladowcami Boga w miłości.

Ponadto Paweł nazywa odbiorców swojego listu „dziećmi umiłowanymi” (grec. τέκνα ἀγαπητά). W ten sposób próbuje im przypomnieć, że ich również Bóg zaadoptował w swojej miłości w Chrystusie jako dzieci Boże. Konsekwencją tego doświadczenia, jakim jest dziecięctwo Boże, powinna być postawa złożenia świadectwa miłości przez umiłowanie bliźniego i wzajemne uczynki miłosierdzia, w której oni również będą „postępować” (grec. περιπατέω)³⁴.

Podsumowując drugą część omawianego fragmentu (Ef 4, 25–5, 2), można powiedzieć, że miłość Boga i Chrystusa stanowi wzór relacji, jakie zachodzą między uczniami Jezusa. Realizacja tego wzoru jest podstawową przesłanką nowego życia jako „nowy człowiek stworzony na obraz i podobieństwo Boga”.

6. ZAKOŃCZENIE

Chcąc wyciągnąć wnioski z przesłania Pawła skierowanego do Efezjan w Ef 4, 17–5, 2, można zauważyć, że zawiera ono w sobie szereg napomnień odwołujących się bezpośrednio do sfery etycznej (Ef 4, 17–24). W swoim liście apostoł pokazuje niekonsekwencje, jakie zachodzą w postępowaniu jego adresatów, którzy choć przeżyli wcześniej nawrócenie, to wciąż żyją w sposób moralnie nieuporządkowany. Paweł nawołuje do porzucenia wszelkiego zła (Ef 4, 17–19) i do przyjęcia nowego sposobu życia (Ef 4, 20–24), które jest postępowaniem zgodnym z nauką Chrystusa. Autor listu próbuje przekazać swoim czytelnikom, że istotne jest odnawianie się w swoim myśleniu dzięki Duchowi Świętemu. Wtedy Bóg staje się rzeczywistością życia człowieka, co pozwala obiektywnie oceniać własne czyny i dzięki czemu człowiek przestaje żyć w grzechu, stając się „nowym człowiekiem”³⁵. Dalej Paweł pisze o konsekwencjach przyjęcia nowego człowieczeństwa

³² *Katolicki komentarz biblijny...*, 961.

³³ G.R. Osborne, dz.cyt., 244–248.

³⁴ F. Thielman, dz.cyt., 580–582.

³⁵ A. Baron, *Świętość a ideały człowieka*, Kraków 2013, 84–87.

w Chrystusie, którymi są życie pełne trudu i zmagania się z pokusami. „Nowy człowiek”, według apostoła, jest jednak zdolny do podejmowania walki o swoje moralne życie, gdyż dzięki relacji z Bogiem królestwo Boże staje się najważniejsze w życiu człowieka, wyznaczając mu kierunek i pozwalając wybierać to, co jest zgodne z ewangelią Chrystusa. Paweł również pokazuje rolę miłosierdzia Bożego w życiu człowieka, dzięki któremu jest on w stanie stawić czoło trudnościom i pokusom na drodze do moralnie uporządkowanego życia, która jest zarazem drogą miłości. Autor listu wzywa także do odzwierciedlenia tego miłosierdzia w Kościele, bo tylko tak człowiek może stać się naśladowcą Boga jako Jego umiłowane dziecko³⁶.

BIBLIOGRAFIA

- Baron A., *Świętość a ideały człowieka*, Kraków: Wydawnictwo WAM 2013.
- Barth K., *The Epistle to the Ephesians*, Michigan: Baker Academic a division of Baker Publishing Group 2017.
- Katolicki komentarz biblijny*, red. nauk. wyd. oryg. R.E. Brown SS, J.A. Fitzmyer SJ, R.E. Murphy, red. nauk. wyd. pol. W. Chrostowski, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio” 2018.
- Dąbrowski E., *Dzieje Pawła z Tarsu*, Warszawa: Wydawnictwo „Pax” 1953.
- Drączkowski F., *Patrologia*, Pelplin: Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum” 1998.
- Gnilka J., *Teologia Nowego Testamentu*, Kraków: Wydawnictwo M 2002.
- Grecko-polski Nowy Testament. Wydanie interlinearne z kodami gramatycznymi*, przekł. R. Popowski, M. Wojciechowski, Warszawa²: Oficyna Wydawnicza „Vocatio” 1993.
- Hoehner H.W., *Ephesians: An exegetical commentary*, Michigan: Baker Academic a division of Baker Publishing Group 2013.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań: Pallotinum 1994.
- Kittel G., Bromiley G.W., Friedrich G., Pitkin R.E., *Theological dictionary of the New Testament*, Vol. 1, Michigan: Grand Rapids 1995.
- Novum Testamentum Graece et Polonice*, red. Nestle-Aland, Poznań: Pallotinum 2017.
- Osborne G.R., *Ephesians: Verse by verse*, Bellingham: Lexham Press 2017.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań⁵: Pallotinum 2002 [Biblia Tysiąclecia].
- Popowski R., *Słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, PSB 7, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio” 1997.
- Leksykon biblijny*, red. nauk. wyd. oryg. F. Rienecker, G. Maier, red. nauk. wyd. pol. W. Chrostowski, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio” 2001.
- Thielman F., *Ephesians: Baker Exegetical Commentary of the New Testament*, Michigan: Baker Academic a division of Baker Publishing Group 2013.
- Williamson P.S., *Ephesians: Catholic commentary on Sacred Scripture*, Michigan: Baker Academic a division of Baker Publishing Group 2011.
- Winniczuk L., *Ludzie zwyczaje i obyczaje starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa: PWN 1983.
- Słownik teologiczny*, red. A. Zuberbier, t. 1–2, Katowice: Księgarnia św. Jacka 1985.

³⁶ K. Barth, *The Epistle to the Ephesians*, Michigan 2017, 224–226.

„NEW HUMANITY” IN CHRIST IN THE THEOLOGY OF ST. PAUL – EXEGETICAL ANALYSIS OF Eph 4:17–5:2

Summary

The article offers an interpretation of St. Paul's thoughts regarding human's reaching of the Christian ideal of humanity basing on Eph 4:17–5:2. The exegetical analysis of the selected passage is based on commentaries by writers of various Christian denominations, which makes this publication useful in the ecumenical field. In the article the reader can find numerous admonitions of the Apostle Paul concerning non-Christian life, and at the same time practical guidelines on the way of Christian life. In the analyzed passage Eph 4:17–5:2 the reader can see the consequences of adopting the new model of life indicated by the author of the letter to the Ephesians. These are the difficulties a person must overcome in order to live a pattern of life consistent with the gospel of Christ. This life should be filled with love, which becomes the conclusion of St. Paul's words to the Ephesians as well as the conclusion of this publication.

Key words: St. Paul, „old human”, „new human”, „new life”, sin, conversion, humanity, love

Nota o Autorze

Paweł PATORSKI – słuchacz studiów w Instytucie Nauk Biblijnych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, absolwent Akademii Katolickiej w Warszawie oraz Politechniki Łódzkiej. Pasjonat teologii oraz języków biblijnych.
Kontakt e-mail: pawel.patorski@icloud.com